

Jakubowski, Tomasz

Kolekcja rycin z daru Janiny Marii Konczackiej dla Zamku Królewskiego w Warszawie

Kronika Zamkowa 1-2 (61-62), 139-143

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Tomasz Jakubowski

KOLEKCJA RYCIN Z DARU JANINY MARII KONCZACKIEJ
DLA ZAMKU KRÓLEWSKIEGO W WARSZAWIE

W 2010 r. do Zamku Królewskiego w Warszawie trafiły zapisane w testamencie Janiny Marii Konczackiej przedmioty rzemiosła artystycznego, meble, tkaniny, miniatury oraz ryciny. Ofiarodawczyni mieszkała w Kanadzie, była profesorem historii na Mount Saint Vincent University w Halifaxie, autorką książek i artykułów o historii i ekonomii Afryki. Z jej różnorodnego daru do zbiorów grafiki przekazanych do Zamku zakwalifikowano 323 ryciny, które ze względów ikonograficznych można podzielić na kilka części zróżnicowanych tematycznie: portrety, widoki miejscowości i budynków oraz pejzaże. Donatorka gromadziła je jako dekoracje wnętrz, kierując się przede wszystkim własnym gustem i zainteresowaniami. Nie była dla niej ważna unikatowość gromadzonych rycin – choć i unikaty znajdują się w tym zbiorze – ale raczej ich strona ikonograficzna.

Poniżej kilka przykładów bardziej interesujących grafik z kolekcji Janiny Marii Konczackiej. Należą do nich niewątpliwie dwie ryciny wykonane w 1783 r. przez mistrza miedziorytu punktowanego Francesca Bartolozziego (1728–1815) według obrazów Johna Hodgessa Benwella (1762–1785). Przedstawiają one niespokrewnione ze sobą i pochodzące z różnych stanów społecznych kobiety – Elizabeth Burrough¹ i Priscillę Burrough². Portrety te celowo dobrano w parę i zatytułowano odpowiednio *Piękność z St. Giles* i *Piękność z St. James*, porównując ze sobą przedstawicielki mieszczań i arystokracji. Znakomicie podkreślono kontrast pomiędzy sportretowanymi. Pełne kształty, niedbale noszony

strój odsłaniający ponętny dekolt mieszczki z St. Giles kontrastują z delikatnymi rysami, wyszukany nakryciem głowy i zdobioną kokardami suknią arystokratki z St. James. Użyte w tytule nazwy miejsc dodatkowo podkreślają różnicę między kobietami. St. Giles to obszar od XVI w. zajmowany przez kolonię trędowatych, wchłonięty z czasem przez Londyn i zamieszkały głównie przez biedotę. St. James zaś to miejsce rekreacji ówczesnych wyższych sfer, gdzie jeszcze w 1532 r. Henryk VIII założył park³. Omawiane ryciny wydane zostały 8 września 1783 r. przez Emanuela Mathiasa Diemara (1720–1795) i stanowią jeden z najlepszych przykładów sztuki Francesca Bartolozziego. Można uznać, że ilustrują zróżnicowanie środowiska ówczesnego Londynu podczas rewolucji przemysłowej, u progu zmian struktury społecznej.

Kolejna interesująca rycina to wizerunek Charles'a Bonneta (1720–1793), szwajcarskiego przyrodnika, filozofa i doktora praw. Miedzioryt wykonany został przez duńskiego rytownika Johanna Friedricha Clemensa (1748–1831) w 1778 r., według obrazu Jensa Juela (1745–1802) z 1777 r.⁴. Portret pędzla Juela znajduje się w Bibliothèque publique universitaire w Genewie, a autorska replika płótna w Akademii Sztuk Pięknych w Kopenhadze. W grafice z daru Janiny Marii Konczackiej kompozycja została odwrócona⁵. Portretowany ukazany jest do pasa, w szlafroku, siedzący za stołem. Lewą rękę trzyma na otwartej książce leżącej na stoliku. W tle, jak przystało na pokój uczonego, znajdują się półki z książkami,

Johann Friedrich Clemens według Jensa Juela, *Portret Charles'a Bonneta*, miedzioryt, 1778 r., Zamek Królewski w Warszawie. Fot. Tomasz Jakubowski / Johann Friedrich Clemens after Jens Juel, *Portrait of Charles Bonnet*, copperplate, 1778, Royal Castle in Warsaw. Photo Tomasz Jakubowski

z prawej wisi kotara. Portret malarski Bonneta powstał podczas pobytu Juela w Genewie. Autor mieszkał dwa lata u przyrodnika wraz z grupą duńskich artystów, wśród których był także twórca miedziorytu – Johann Friedrich Clemens⁶. Dokonania Bonneta na niwie naukowej, a także jego gościnność nagrodzono, przyznając mu honorowe członkostwo duńskiej Akademii Sztuk Pięknych.

Osobną grupę w zbiorze Janiny Marii Konczackiej stanowią cztery miedzioryty ukazujące wizerunki: Thomasa Whartona (1648–1715), Woltera (1694–1778), Jeana Baptiste'a Racine'a (1639–1699) i Nicolasa Boileau (1636–1711). Zostały one opublikowane przez londyńskiego wydawcę George'a Kearsleya (czynnego 1758–1813), który od 1 sierpnia 1774 do 1 stycznia 1778 r. współpracował z czasopiśmie „Copperplate Magazine or a Monthly Treasurer for the Admirers of the Imitative Arts”. Każdego miesiąca w wydawnictwie tym zamieszczano trzy

ryciny z tekstem, przedstawiające portret, ilustrację historyczną lub literacką i krajozraz. W latach współpracy Kearsleya z magazynem jego ryciny były wydawane pod podanym na nich adresem 46 Fleet Street, London (1774–1781, 1791–1813). Wspomniane wizerunki opierały się na grafikach najbardziej znanych portretów malarskich Whartona, Woltera, Racine'a i Boileau⁷. Sięgnięcie do wersji graficznej, a nie malarskiej wizerunku wiązało się z utrudnionym dostępem do obrazu, a także z krótkim czasem przeznaczonym na opublikowanie podobizny danej osoby. Rytownicy, przyspieszając prace, często korzystali z pośrednich przedstawień, pomijając jednocześnie wiele szczegółów. Wspomniane portrety z daru Janiny Marii Konczackiej, wykonane do popularnego magazynu, są znakomitym przykładem działalności takiego warsztatu rytowników-kopistów.

Na uwagę zasługuje także 10 niewielkich miedziorytów ukazujących aktorów teatrów angielskich w rolach teatralnych z wydawanej przez Johna Bella serii *British Theatre* z 1791 r.⁸ Wśród rycin tam zamieszczonych odnajdziemy ilustracje do popularnych przedstawień, oper i operetek: *The Beggar's Opera* Johna Gaya (1728), *Love in Village* Thomasa Arne z librettem angielskim Isaaca Bickerstaffe'a (1762), *The Fair Quaker of Deal* Charlesa Schadwella, *The Maid in the Mill* (1765) Samuela Arnolda z librettem Isaaca Bickerstaffe'a, *The Miser* Henry'ego Fieldinga według dzieła Moliera (1733), *She Stoops to Conquer* Olivera Goldsmitha (1773), *Comus* Johna Miltona (1634) czy *Lionel and Clarissa* Isaaca Bickerstaffe'a (1768). Na rycinach ukazani zostali w poszczególnych kreacjach najlepsi ówcześni aktorzy i śpiewacy, jak Elizabeth Billington (1768–1818), William Blanchard (1769–1835), Richard Yates (1706?–1796) czy Anna Selina Storac (1765–1817).

Kolejną grupę rycin z kolekcji Janiny Marii Konczackiej tworzą przedstawienia miejsc, pałaców i zamków, głównie angielskich i szkockich. Pochodzą one przeważnie

z angielskich wydawnictw przełomu XVIII i XIX w. Największy zbiór tworzą jednak widoki opublikowane w Londynie w 1831 r. przez Augustusa Charlesa Pugina i Charlesa Heatha w dwóch tomach *Paris and its Environs*. Ryciny do tego wydawnictwa powstawały już od 1828 r., na co wskazują adresy wydawnicze Roberta Jenningsa umieszczane pod kompozycjami, a następnie Jenningsa i Williama Chaplina⁹. Prawdopodobnie od razu planowano wydać 200 widoków, rozkładając pracę na kilka kolejnych lat. Album opublikowany został w wersji dwujęzycznej, angielskiej i francuskiej, a pomyślany był jako ilustrowany przewodnik po zabytkach Paryża i regionu Île-de-France. We wszystkich stalorytach zadbano o jakość wykonania i szczegóły przedstawień. Do sporządzenia rysunków, przeniesienia ich na matrycę i odbicia zatrudniono wielu artystów, a wśród nich Thomasa Talbota Bury'ego, Johna Nasha czy Benjamina Ferreya. Rysunki wykonywał m.in. Augustus Welby Northmore Pugin (1812–1852), syn Augustusa Charlesa Pugina, znany bardziej jako architekt tworzący w duchu neogotyku i projektant, wraz z sir Charlesem Barrym (1795–1860), Pałacu Westminsterskiego. W zbiorze Janiny Marii Konczackiej znalazły się prawie wszystkie z 200 przedstawień zawartych w *Paris and its Environs*. Stanowią one ciekawy materiał ikonograficzny dokumentujący stan zachowania zabytkowych budynków z ok. 1830 r., a bogaty sztafaż ukazuje życie codzienne mieszkańców Paryża i okolic – ludzi krzątających się na dziedzińcu poczty, oddziałują poruszające się po mieście, spacerujące pary, handlarzy kwiatów, kupców ze straganami, służbę, stojących i błakające się psy.

Za najciekawszy fragment kolekcji Janiny Marii Konczackiej można uznać 12 rycin Richarda Earloma (1742/43–1822) według rysunków znakomitego pejzażysty francuskiego Claude'a Lorraina (1600–1682) zamieszczonych w *Liber Veritatis*, który od 1957 r. znajduje się w British Museum. Opatrzony znamienym tytułem szkicownik malarza, zawierający rysunki

jego obrazów, kupił zapewne przed 1720 r. William Cavendish (1673–1729), 2. książę Devonshire¹⁰. *Liber Veritatis* mimo ogromnego zainteresowania był bardzo trudno dostępny. W końcu w porozumieniu z brytyjskim wydawcą Johnem Boydellem (1720–1804) postanowiono wykonać cykl rycin przedstawiających rysunki ze szkicownika. W tym celu zatrudniono jednego z najlepszych ówczesnych brytyjskich rytowników, mistrza mezzotinty Richarda Earloma. W 1774 r. szkicownik rozpruto na pojedyncze karty, aby umożliwić pracę rytownikowi. Składając go, dodano jeszcze pięć innych rysunków Lorraina, zwiększając ich liczbę z pierwotnych 195 do 200. Ekskluzywny album podzielono na dwa tomy, wydane w latach 1774–1777 i obejmujące w sumie 200 ponumerowanych rycin prezentujących rysunki ze zbioru księcia Devonshire. Kompletną reedycję dzieła wydano w 1810 r., a wyselekcjonowane 72 plansze – w 1872 r. W latach 1802–1817 Richard Earlom opracował kolejne ryciny, wydane w 1819 r. w trzecim tomie zawierającym zbiór 100 prac Claude'a Lorraina pt. *Liber Studiorum*¹¹. Dzięki zastosowaniu przez Earloma techniki mieszanej, łączącej trawioną akwafortę z nacinaną i następnie gładzoną mezzotintą, grafiki – kopie rysunków Lorraina – prezentują się niezwykle efektownie. W kolekcji Janiny Marii Konczackiej znalazły się pejzaże Lorraina ze sztafażem opartym na tematach ze Starego i Nowego Testamentu oraz *Przemianach* Owidiusza. Wśród tematów biblijnych ukazanych na tle krajobrazowym odnajdziemy dzieje Mojżesza, Jakuba, Tobiasza, a także scenę ucieczki do Egiptu¹². Pejzaże ze sztafażem mitologicznym reprezentują sceny porwania Europy, obdzieranie ze skóry Marsjasza oraz historia Acisa i Galatei¹³.

Większość rycin z daru Janiny Marii Konczackiej pochodzi z wydawnictw albumowych i czasopism. Duży nakład, użycie mniej szlachetnej techniki, jak staloryt bądź litografia, w powszechnym mniemaniu deprecjonują (niesłusznie) tego typu grafiki. Wielokrotnie niedoceniane mogą być przecież ciekawym źródłem

ikonograficznym dostarczającym wielu informacji o życiu i obyczajowości XIX w. Przekonuje o tym wzrastająca ostatnio liczba publikacji poświęconych problemom XIX-wiecznych wydawnictw ilustrowanych¹⁴. Ciekawym wyzwaniem dla historyka sztuki jest próba odnalezienia w tym z pozoru niejednorodnym zbiorze Janiny Marii Konczackiej spójnej idei łączącej znajdujące się w nim egzemplarze. Zazwyczaj opisując kolekcje, opieramy się na zainteresowaniach kolekcjonera, uwypuklając najlepsze obiekty w zbiorze, oceniając jednocześnie ich wartość pod względem unikatowości

odbitek. Niejako obok mamy do czynienia z nieprzeanalizowanym dotąd dostatecznie zjawiskiem nabywania i kolekcjonowania grafik używanych do dekoracji wnętrz mieszkalnych, do czego świetnie nadają się popularne, ale często stojące na bardzo wysokim poziomie wykonawstwa wydawnictwa z końca XVIII i z XIX w. Taką też rolę pełnił zbiór Janiny Marii Konczackiej, odznaczający się różnorodnością tematów i użytych technik. Najważniejszym przekazem podarowanej Zamkowi Królewskiemu kolekcji jest zatem jej wartość ikonograficzna i dokumentacyjna.

PRZYPISY

¹ K. K r u ż e l, J. M o t y k a, *Francesco Bartolozzi*, Kraków 1995, s. 55, poz. 54; A. d e V e s m e, A. C a l a b i, *Francesco Bartolozzi. Catalogue des estampes et notice bibliographique d'après les manuscrits de A. de Vesme, entièrement réformés et complétés d'une étude critique*, Milan 1928, poz. 1290 (trudno określić stan, ponieważ rycina przyklejona jest do *passep-partout* i nie wiadomo, czy jest na niej podany adres wydawniczy).

² K r u ż e l, M o t y k a, *op.cit.*, s. 54, poz. 52-53; d e V e s m e, C a l a b i, *op.cit.*, poz. 1290 (trudno określić stan, ponieważ rycina przyklejona jest do *passep-partout* i nie wiadomo, czy jest na niej podany adres wydawniczy).

³ K r u ż e l, M o t y k a, *op.cit.*, s. 55.

⁴ Znane są jeszcze inne wizerunki Bonneta, w których powtórzono kompozycję Juela. Jest to m.in. miedzioryt punktowany Jamesa Caldwalla, wydany 1 maja 1802 r. przez Roberta Johna Thortonona (1768-1837), który oprócz prowadzenia działalności wydawniczej był fizykiem i zajmował się, jak Bonnet, historią naturalną. Na grafice Caldwalla kompozycja również została odwrócona, ale nie podano autora wzoru. Wydaje się, że grafik w tym przypadku wzorował się raczej na rycinie Clemensa niż na płótnie Juela.

⁵ U. T h i e m e, F. B e c k e r, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, Leipzig 1907-1950, t. 19, s. 293.

⁶ *Ibidem*, t. 8, s. 77.

⁷ Jako przykład niech posłuży wymieniony portret Woltera wykonany przez Wiliama Walkera (1729-1793), będący odwróconą wersją w stosunku do pierwowzoru malarskiego Maurice'a-Quentina

de La Toura (1704-1788), prawdopodobnie powtórzoną nie z obrazu, a z innej ryciny wykonanej przez Étienne'a Ficqueta (1719-1794). Walker uprościł kompozycję, jednocześnie przekładając dosłownie wizerunek z ryciny Ficqueta wraz z przedmiotami umieszczonymi na cokole pod portretem.

⁸ Wydawnictwo to było wznawiane wraz z rycinami w 1797 r. pt. *Bell's British Theatre Consisting of the Most Esteemed English Plays London Georg Cauthorne*. Jako ciekawostkę można podać, że w wysłanej 10 czerwca 1791 r. z Londynu przesyłce od Franciszka Bukatego król Stanisław August otrzymał książki dotyczące *The British Theatre: „Trzy tomiki in continuatione dzieł dramatycznych”*. Zob. E. M a n i k o w s k a, *Sztuka - ceremonial - informacja*, Warszawa 2007, s. 190, przyp. 145.

⁹ Robert Jennings wydawał ryciny pod własnym nazwiskiem w latach 1825-1830, od stycznia 1830 r. rozpoczął współpracę z Williamem Chaplinem, przenosząc jednocześnie adres zakładu z 2 Poultry na 62 Chepside, co potwierdzają oznaczenia na rycinach.

¹⁰ M. R ö t h l i s b e r g e r, *Claude Lorrain. The Paintings. Critical Catalogue*, New Haven 1961, s. 37-39.

¹¹ *Ibidem*, s. 42-43.

¹² *Ibidem*, s. 311-316, LV 129; s. 444-445, LV 189; s. 399-401, LV 169; s. 379-381, LV 160; s. 266-267, LV 104.

¹³ *Ibidem*, s. 325-329, LV 136; s. 178, LV 45; s. 336-338, LV 141.

¹⁴ Za przykład niech posłużą następujące opracowania: J. B u c h a n a n-B r o w n, *Early Victorian Illustrated Books. Britain, France and*

Germany 1820–1860, London 2005; G. W h i t e, *English Illustration. 'The Sixties' 1855–1870*, Echo Library 2009; R. M a x w e l l, *The Victorian Illustrated Book*, University of Virginia Press 2002; *Grafika książki warszawskiej*, red. I. W o j s z,

„Sesje Varsavianistyczne” nr 18, Warszawa 2009; J. N a l e w a j s k a, *Moda męska w XIX i na początku XX wieku. Fashionable, dandys, elegant*, Warszawa 2010; *Grafika prasowa w XIX wieku*, red. M. A. Q u i n k e n s t e i n, Kórnik 2007.

Tomasz Jakubowski

COLLECTION OF PRINTS DONATED BY JANINA MARIA KONCZACKA TO THE ROYAL CASTLE IN WARSAW

SUMMARY

In 2010 the Royal Castle in Warsaw received handicrafts, furniture, textiles, miniature paintings and prints bequeathed by Janina Maria Konczacka from Canada. Janina Maria Konczacka was a professor of history at the Mount Saint Vincent University in Halifax, author of books and articles on history and economy of Africa. The collection donated to the Castle contains 323 prints, which can be divided into following iconographic themes: portraits, cityscapes and views of buildings, as well as landscapes. Several prints stand out in the collection: two prints by Francesco Bartolozzi (1728–1815), a copperplate by Johann Friedrich Clemens (1748–1831) of 1778 with a portrait of Charles Bonnet (1720–1793), and four copperplates showing Thomas Wharton (1648–1715), Voltaire (1694–1778), Jean Racine (1639–1699) and Nicolas Boileau (1636–1711) published by Georg Kearsley (active 1758–1813). Worth mentioning are also ten small copper-

plates showing English theatre actors in their roles from the 1791 series *British Theatre* published by John Bell. Prints showing places, palaces and castles, mostly English and Scottish ones form a separate set. Those prints come from English publications from the turn of the 18th and 19th centuries. The biggest group of circa 200 prints are the views published in London in 1831 by Augustus Pugin and Charles Heth in two volumes as *Paris and its Environs, Displayed in a Series of Two Hundred Picturesque Views, from Original Drawings*. The most important part of the Janina Maria Konczacka's collection are 12 prints by Richard Earlom (1742/43–1822) after drawings by French landscape painter, Claude Lorrain (1600–1682), published in *Liber Veritatis*. It could be said that what is of the biggest significance in the case of the collection donated by Janina Maria Konczacka is first and foremost its iconographic and documental value.